

Գ. ՆԱԶԻԿՅԱՆ

(Մանկավարժական գիտությունների
քեկեմոս)

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՀԻՆԴԼՅԱՆԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՅԱՑՔՆԵՐԸ*

Հինդլյանի պաշտպանած և զարգացրած ուսուցողական արվեստի սկզբունքների ու մեթոդների մեջ բացառիկ ուժով ընդգծվում է գիտելիքները կյանքի հետ կապելու կարևոր սկզբունքը: Նրա համար կրթությունը ինքնանպատակ չէ, ոչ էլ արտաքին զարդ կամ հիշողությունը, հրեակայությունը, մտածելու կարողությունը զարգացնելու միջոց միայն: Նա հասարակական մեծ թերություն էր համարում այն հանգամանքը, երբ դպրոցի շըրջանավարտները «չեն գիտեր իրենք իրենցման խորհիլ, իրենք իրենցման զգալ, ձեռներեցություն ոգի չունին... ու ընկերային այդ մեծ թերության գլխավոր պատասխանատուն է մեր դաստիարակության եղանակը, որ ազատ, անձնական աշխատության չի վարժեցնե՞ր աշակերտները, խորհելու և գործելու միջոցներ չընձեռներ անոնց»²³:

Ինչի է պետք, օրինակ, «եթե տղան գիտե, թե ինչպես կհաշվեն եռանկյան մը մակերեսը, բայց երբ եռանկյունաձև պարտեզի մը առջև չկրնա հաշվել մակերեսը, հայտնի է, թե այս հմտությունը բացարձակապես անարժեք է իր համար, քանի որ օգուտ մը չի կրնար քաղել իր գիտցածեն»²⁴:

Հինդլյանը նեղ գործնականության կողմնակից չէ: Աշակերտների մեջ գործնական հմտությունների զարգացումը չպետք է կատարվի ի հակակշիռ մտավոր զարգացման: Նա գրում է. «Կարելի է դաժին չափ շատ առիթներ տվեք տղան գործելու. ֆիզիկական, իմացական և բարոյական խորունկ ոճակություններ ստանալու համար գործել պետք է... փոխանակ քարոզելու, ընել տվեք, դոր-

ծել տվեք, քիչ խոսք, շատ գործ, կյանքի մեջ գործը ավելի արժեք ունի, քան խոսքը: Նրազատեններ մի՛ հասցնեք, այլ գործող անհատականություններ»²⁵:

Հինդլյանը ուզում էր նաև «որդեգրել ուսուցման մեթոդ մը, որ ոչ միայն ծանոթություններ տա, այլ մանավանդ ուժովցնե միտքը և սիրտը»: Այս տեսակետից էլ նա մեծ նշանակություն էր տալիս ուսումնական առարկաներին, մանավանդ ուսումնական ծրագրերին, խիստ անհրաժեշտ համարելով թեթևացնել դրանք, նրանցում բաժին տալով երեխաների ընթերցանության, ինքնուրույն աշխատանքներին, նրանց բանավոր և գրավոր խոսքի վարժություններին, շարադրություններին և զեկուցումներին:

Այս շատ համառոտակի շարադրանքը ցույց է տալիս, որ Հինդլյանը իր դիտակետիկական առաջավոր հայացքներով զգալի դեր է խաղացել պոստհայ դպրոցի կյանքում, արժանանալով հասարակության, ուսուցիչների բարձր հարգանքին:

2. Հինդլյանին շատ են զբաղեցրել բարոյականության և երեխաների բարոյական դաստիարակության հարցերը: Հասարակական-մանկավարժական մտքի շատ ներկայացուցիչների նման, նա այդ հարցերը քննության է առնում մարդկանց տնտեսական դրությունից, դասակարգային շահերից անկախ:

Բայց Հինդլյանը հավաստում էր ժամանակակից հասարակության մեջ տիրող «կենաց պայքարը», «մոլուխանց» և հասարակության ոգին: Նա անկեղծորեն հավատում էր, որ դաստիարակությունը ի վիճակի է փոխել աշխարհի դրությունը, եթե նա մարդուն դաստիարակի համամարդկայնության ոգով:

* Շարունակված ամսագրի 1957 թվականի № Բ-9-ից:

²³ Անկեղծ էջեր, հատ. Գ, էջ 101:

²⁴ Նույն տեղում, հատ. Ա, էջ 163:

²⁵ Նույն տեղում, հատ. Գ, էջ 153:

բարոյական վեհ՝ ու ազնիվ նկարագրով: Նա ուզում էր, որ դպրոցը ընդհանրապես (այդ թվում իր գիշերօթիկ և ցերեկային մասնավոր դպրոցը) իր նշանաբանն ունենա փլիսոփայ Զիյաուդդին Էրազմը՝ «զույս, սեր, կյանք»:

Չհրաժարվելով իր հաստատ համոզմունքներից ու ձգտումներից և քիչ թե շատ օգտը վերելով սահմանադրությունից հետո տրված խոսքի ազատությունից, Հինդլյանը իր բազմաթիվ հոգվածներում («Պետք է նորոգել կրթությունը», «Նոր կազմական կանոնագիր» և այլն), բացահայտում է ժամանակի դպրոցներում տիրող քարացած սովորություններն ու նախապաշարմունքները: Նա պրոտ էր, որ դպրոցում բնությունից օժտված այդ ուրախ, առույգ, սրամիտ ու շարժուն երեխաները «համրության և թախծության կդատապարտվին: Դիտելու և դատելու կարողության ծիւրը կսպանվին անոր մեջ և ձեռնբեկություն ուղիղ չեն թուլատրեր անոր, ու մտքի զերծությունը կմշակեն անոր մեջ, ու կեղծիքի ամեն տեսակ ստորությունը կվարժեցնեն զան, մարդը պզտիկցնելով, նվազեցնելով այսպես անոր մեջ, ամեն երեւակայնի և աներևակայնի միջոցներով»²⁶:

Պետք է քանդել այդ դպրոցը, — գրում էր նա, — և ստեղծել նորը, որի նպատակը պիտի լինի «մարդը կազմել տղան մեջ, և ոչ թե տղան հրահանգել աչպես, ինչպես կհրահանգեն, կմարզեն անասունը»: Հինդլյանը բարձր էր գնահատում դը Մուլի, և Տոլստոյի հիմնած մասնավոր դպրոցների հաջողությունները, որտեղ էլ հաշվի էին առնվում երեխաների տարիքային և հոգեբանական առանձնահատկություններն ու պահանջները, հարգում էին երեխաների արժանապատվությունը, այդ դպրոցներում վերացվել էին մարմնական պատիժները, մեծ ուշադրություն էին դարձնում երեխաների հետաքրքրությունները, ինքնագործունեությունը և ճաշակը զարգացնելու, սիրտը ազնվացնելու վրա:

Ելնելով երեխաների բնությունը, ազատությունն ու արժանապատվությունը հարգելու սկզբունքից, Հինդլյանը առանձնապես դուրս է գալիս դպրոցում տիրող կույր ու անվերապահ հնազանդության, արհեստական կարգապահություն դաստիարակող մեթոդների դեմ: Հինդլյանը պահանջում էր, որ և՛ դպրոցում և՛ ընտանիքում գործադրվող բարոյական դաստիարակության մեթոդները նպատակ ունենան զարգացնելու երեխաների կամքը, դիտակցությունը, պատասխանատվության զգացմունքը՝ իրենց պարտականությունների ու նպատակների նկատմամբ:

Այդ նպատակին հասնելու միակ ճիշտ ուղին համոզման և հարկադրանքի մեթոդների խեղացի զուգակցումն է, ծնողների և ուսուցիչների համաձայնեցված գործակցությունը: Հինդլյանը բացառիկ դաստիարակչական ուժ ու դեմ է վերագրում օրինակին, մասնավորապես ուսուցչի անձնական օրինակին:

Դեռ Կոստանդնուպոլսի Բերայի մանկավարժական լսարանում կարդացած դասախոսությունների մեջ, նա խիստ քննադատություն է ներթափել եզրվորների հակաբանական, մանկավարժական սիստեմ և ապագա ուսուցիչներին կոչ է արել հետևել «կրթիչ մանկավարժության» նոր սկզբունքներին: «Իրավ է, — գրում է Հինդլյանը, — թե հիսուսյաններու վարժոցներուն մեջ կարգ ու կանոնը, լուծվումը կատարյալ էր, բայց ինչպես ուսուցչությունը, ինչպես ամեն բան, նույնպես և այդ բարեկարգությունը արվեստական էր հոն, այդ բարեկարգությունը չէր պարտույց դիտակցության վրա հիմնված բարեկարգությունը, զոր կպահանջե կրթիչ մանկավարժությունը»²⁷:

Ըստ Հինդլյանի կարգապահությունը հիմնված է հնազանդության վրա, բայց ճշմարիտ կարգապահությունը պիտի հիմնված լինի ինքնակամ և ոչ կույր հնազանդության վրա: «Այս կերպ, — ասում է նա, — հնազանդությունը ունի իմացող տարր մը, թե՛ այն տարիքին մեջ, յորում տղան կըզա իր տգիտությունը, և հավատք ունի իր վերակացուներուն վրա, և թե՛ այն հասակին մեջ, ուր պատանին կըմբռնե իրեն տրված պատվերի ռզին: Բարոյական չէ այն տեսակ հնազանդությունը, — շարունակում է նա, — որ ոչ խորհողութենե և ոչ ինքնաբավութենե կրխի և բարոյական չէ այն պատվերը, ուր տղան չընդնշմարեր մեր սերն հանգեպ իրեն: Ո՞ր տղան չպիտի տւելը հնազանդիլ իր դաստիարակի հրամանին, որ պիտի զգար վեհ անկեղծության խորթափանց գորովո շեշտ մը»²⁸:

«Հնազանդությունը կարևոր է, — շարունակում է նա, — բայց հնազանդության վարժեցնելու համար ամեն միջոց անխտիր հանձնարարելի չէ»: Նի կարելի արդարացնել մարմնական պատիժները, «տղուն արժանապատվությունը, անոր մարմնույն փափկությունը, ամեն բան դեմ կելնեն մարմնական պատիժներու դրուկան»²⁹:

Հինդլյանը դեմ էր նաև բարոյական սին քարոզներին և հորդորներին, անտեղի պարսավանքներին, պարզեանքին և գովասանք-

27 Փունջ մանկավարժական բանախոսությանց, էջ 55:

28 Նույն տեղում:

29 Անկեղծ էջեր, հատ. Գ, էջ 337:

26 Անկեղծ էջեր, հատ. Գ, էջ 90:

ներին, որոնք չեն արդարացվում երեխաների դիտակցությամբ: Երեխաների մեջ «բարի զգացման» ծիրեր ձգելու» և նրանցից «բարձր նկարագրի տեր մարդ կազմելու» համար, Հինդլյանը ամենաճիշտ և ապահով միջոցը համարում է այն բազմաթիվ «օրինակները, զորա կարելի եղածին չափ պետք է քաղել տղան աչաց առջև տեղի ունեցած իրողություններ, օրվան դեպքեր, ըստ մանկավարժական այն սկզբունքին, թե՛ պետք է պարզեն ի բաղադրյալն, դուրսինն ի զրգվարին, իրականն ի փոխաբերականն երթալ, մնաց որ ամեն դաս՝ ընթերցանություն, պատմություն, թվագրություն, բնական գիտությունք, և այլն, նյութ կմատակարարե բարոյականի, բավական է, որ դաստիարակը գիտնա առիթն օգտտ քաղել»³⁰:

Այդ բոլորը սակայն դեռ բավարար պայմաններ չեն համարվում երեխաների ճիշտ դաստիարակության համար: Որպեսզի բարոյական պահանջները իրենց մարմնացումը գտնեն երեխաների ստորյա գործունեության ու վարքի մեջ, Հինդլյանը կարևոր է համարում, որ դաստիարակի զրույցները, բացատրություններն ու համոզումը ազդեն ոչ միայն մտքի ու հիշողության վրա, այլև նրանց հոգու, զգացմունքների վրա:

Ճղան կարող է զոց զրուցել, թե որոնք են յուր զանազան պարտականությունները, թե պետք է արդարասեր և ողորմած ըլլալ, թե ամոթ է ազա՛ ու անձնասեր ըլլալ, այս ամենն ապացույց մը չէ տղուն բարոյականի տեր ըլլալուն: Որպեսզի բարոյական մշակությունն սպասված արդյունքն հառաջ բերե, անհրաժեշտ պայման մը կա, այն է թե՛ պետք է տղուն հոգին հուզե. ուսմանց մեջ, — ավելացնում է նա, — ինչ որ սիրտն չի բխիր, սիրտը չի թափանցեր»³¹:

Երեխաների բարոյական ճիշտ դաստիարակության համար Հինդլյանը բացառիկ նշանակություն է տալիս աշխատանքային դաստիարակությանը: Այդ հարցում, հայ մանկավարժության մեջ և դպրոցի կյանքում նա հանդես է գալիս ոչ միայն որպես ակադեմիկոս մանկավարժների աշխատանքային դաստիարակության վերաբերյալ գաղափարների հռչակողն քարոզիչ, այլև այդ բնագավառում ձեռք բերած իր փորձի արգասիքներով:

«Բան մը ստույգ է, — գրում է Հինդլյանը, — այդ բանը սա է, որ կյանքին գլխավոր արժեքը աշխատության մեջ է: Աշխատությունն է աղբյուր զորության, ուրախության,

վստահության և երջանկության: Առանց առոր ամեն մարդ դժբախտ է»³²:

Հինդլյանը դպրոցում ձեռքի աշխատանքի առարկա մտցնելու և երեխաների մեջ աշխատելու սեր և ունակություններ պատվաստելու անհրաժեշտությանը չի մոտենում նեղ գործամոլության, մասնագիտացման տեսակետից: Նրա համար աշխատանքը, ձեռարկետը ամենից առաջ դիտվում է որպես մարդու ֆիզիկական, մտավոր և բարոյական դաստիարակության խոշոր գործոն: Ձեռքի աշխատանքի նշանակությունն այն է, որ նա «հավասարակշռություն մը կհաստատե մտավորական և ֆիզիկական կարողության մեջ»³³ և բացի այդ, «ձեռարկետի միջոցով մարդ կազնվանա»³⁴:

Աշխատանքային դաստիարակությունը դպրոցում՝ ձեռքի աշխատանքի միջոցով «արհեստ մը սովորելու համար չէ», — գրում է Հինդլյանը և նշում, որ «աղիկա մասնագիտական վարժարաններու գործ է, այլ՝ իբր հակակշիռ իմացական պրկումին, իբր միջոց ձեռքի ճարտարարության մշակման, ու նաև՝ իբրև թանկագին միջոց՝ իմացական կարողությանը զարգացման, ինչպես նաև խել մը տեսական գիտելյաց ապահով յուրացման»³⁵:

Հ. Հինդլյանի դպրոցում աշակերտները սովորում էին փորագրություն, կազմարարություն, կավագործություն, նորոգում էին զանազան իրեր, գործիքներ, պատրաստում խաղալիքներ: Նա հատուկ նշանակություն էր տալիս կահագործության, հողամշակության և անասնաբուծության: Բարձր գնահատելով ձեռքի աշխատանքի կրթա-դաստիարակական նշանակությունը և այդ բնագավառում ընդհանրացնելով իր փորձը, Հինդլյանը նշում էր, որ «... Այսօր շատ թերի ուսմանց ծրագիր մը պիտի ըլլա այն ծրագիրը, որ չի պարունակեր ձեռական աշխատություններ»³⁶:

Բարոյական դաստիարակության այս պահանջներն ու միջոցները Հինդլյանը տարածում է նաև երեխաների ընտանեկան դաստիարակության բնագավառի վրա: Ավելին. նա ճիշտ կերպով նշում է, որ «դպրոցին դաստիարակությունը թերի է առանց ընտանեկան դաստիարակության և լավագույն դաստիարակը չի կրնար ծնողքին տեղը բռնել»³⁷:

32 Նույն տեղում, հատ. Գ, էջ 356:

33 Նույն տեղում, հատ. Ա, էջ 134:

34 Նույն տեղում, հատ. Գ, էջ 386:

35 Քսանհինդ տարակ կյանք մը, էջ 49:

36 Անկեղծ էջեր, հատ. Գ, էջ 155:

37 Նույն տեղում, էջ 365:

30 Անկեղծ էջեր, հատ. Ա, էջ 61:

31 Նույն տեղում, էջ 62:

Հետևաբար, «դպրոցին և ընտանիքին դործակցությունը անհրաժեշտ պայման է դաստիարակության դործին հաջողության համար»³⁸, Հինդլյանը դաստիարակչական հզոր ուժ է վերագրում հատկապես մայրերին, գտնելով, որ «տղայն պետք է դաստիարակել յուր ամենն մատաղ տարիքին, սկսյալ այն ժամանակ, երբ երեխայն մայրը միայն ունի իր դաստիարակ. նկարագրի կազմությունն այդ տարիքին կսկսի արդեն»³⁹:

Այս շատ կարևոր հանգամանքը նկատի ունենալով է, որ Հինդլյանը լուրջ ուշադրություն էր հրավիրում աղջիկների ճիշտ ու խելացի դաստիարակության խնդրի վրա, այդ հարցում ևս քննադատական սուր դիտողություններ անելով կնոջ կոչման ու դերի մասին գոյություն ունեցող հետադիմական հասկացողությունների ու նրանց նկատմամբ ցուցաբերվող ոչ ճիշտ վերաբերմունքի դեմ: Հինդլյանը մերկացրել է պրոֆ. Մանուվրիի այն փորձերը, որոնց նպատակն է եղել ապացուցել «կնոջ ուղեղի ցածր լինելը տղամարդու ուղեղի համեմատությամբ», ինչպես նաև դոկտ. Մյուսյուեի «Կնոջ բնախոսական տկարության վրա» աշխատության մեջ առաջ քաշված ոչ գիտական տեսակետները, մի աշխատություն, որն այն ժամանակ մեծ աղմուկ էր հանել Գերմանիայում: Այդ զբոլվածքի մեջ հեղինակը ձգտել է ապացուցել «կնոջ խելքի բնականորեն ցածր լինելը տղամարդու խելքից», որը, իբր թե, «հանդես է դալիս ֆիզիկական և հոգեկան նկարագրի ներքո», որ իբր թե կնոջ ուղեղն ավելի պզտիկ ու ավելի թեթև է եղել, և թե «բնազդն է տիրում նրանց իմացականության վրա, որ նրանք քննասեր միտք չունեն»⁴⁰, և այլն և այլն:

Այդ ոչ ճիշտ գաղափարից այն հետևություն էր արվում, որ կնոջ դերը մարդկության մեջ մայրությունն է միայն, որ մտավոր աշխատանքը վնասում է նրան:

«Ժամանակներն ու բարքերը փոխվել են, բարեշրջության օրենքն է, որ կկատարվի», — գրում էր Հինդլյանը: Նա ողջունում էր կանանց մեջ սկսված առաջադիմական շարժումը: Կոստանդնուպոլսի «Դպրոցասեր տիկնանց ընկերության վարժարան»-ի վերաբացման առթիվ գրած իր հոդվածում (1909 թ.), նա նշել է, որ կանայք պետք է տղամարդկանց հետ միասին ընդհանուր զարգացում ստանան, տեղյակ լինեն արվեստին ու գրականությանը. նրանք նույնպես ազատ կերպով պետք է փորձեն իրենց ուժերը

և լուրջ զարգացում և զբաղմունքներ ունենան, ինչպես տղամարդիկ: «Ամուսնությունը պետք է դպրի առևտուր մ'ըլլալ, շահույթի հիմնված, կամ կույրկուրային»⁴¹, — գրում է Հինդլյանը: Նա դատապարտում է ծնողների հին սովորություններն ու նախապաշարմունքները, որոնք «տակալին, ընդհանրապես աղջիկները կմեծցնեն սարքկության մեջ: Անոնք անմասն են կարծես, լուրջ մարդոց իրավունքը եղող ազատութենեն ու անկախութենեն»⁴²: Հինդլյանը արգահատելի էր համարում քաղցրեխությունը, հարուստ դասակարգի աղջիկների վիճակը, որոնց սեեռուն հայացքը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ ամուսնությունը միայն: «Ձանձրացած խոշոր բերքներ (կուկրա) են անոնք, — գրում է նա, — անգործության մեջ թրմբեցնելով իրենց ջիղերը, վիպասանություններով զրդուելով իրենց երեակայությունը, սպարդյուն մսխելով իրենց կյանքի ամենն ինքնավոր հասակը, սպասելով իրենց նշանածին, որ երբեմն շատ կուշանա ներկայանալու, և երբեմն ալ բնավ չի գար»⁴³:

Հինդլյանը անջատ և երկսեռ ուսման մասին եղած շատ տարածված վիճարանությունների մեջ հանդես է գալիս որպես համատեղ ուսման ջերմ կողմնակից, գտնելով, որ «դպրոցներու մեջ մանչ և աղջիկ միասին մեծցնելու սովորությունը ամենաթանկագին միջոցը պիտի ըլլա, իմ կարծյոք, սեռական բանավոր հրահանգման»⁴⁴:

Ինչպես տեսնում ենք, թեկուզ և այս համառոտակի շարադրանքը ցույց է տալիս, որ Հ. Հինդլյանի մանկավարժական հայացքների մեջ բազմակողմանի քննության են առնվում դաստիարակության և կրթության այն կարևոր հարցերը, որոնք հսկայական նշանակություն ունենին հայ դպրոցի կյանքում 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկզբին:

Հինդլյանի մանկավարժական գաղափարների այս համառոտ շարադրանքը թերի կլինի, եթե զանց առնվեր այն առաջավոր հայացքը, որ նա ուներ ուսուցչի նկատմամբ: Ինչպես նշվեց, Հինդլյանը խիստ քննադատության էր ենթարկում պոլսահայ դպրոցների, հատկապես կեդրոնական վարժարանի ծրագրերն ու կանոնագրերը, ուսուցման մեթոդները, պահանջելով, որ ուսման բովանդակությունը, ուսուցման սկզբունքները և դասավանդման մեթոդները արձագանքեն կյանքի պահանջները և ապահովեն երիտաների բազմակողմանի զարգացումը:

41 Նույն տեղում, էջ 93:

42 Նույն տեղում, հատ. Գ, էջ 35:

43 Անկեղծ էջեր, հատ. Գ, էջ 378:

44 Նույն տեղում, էջ 117:

38 Անկեղծ էջեր, հատ. Ա, էջ 58:

39 Նույն տեղում, էջ 155:

40 Նույն տեղում, հատ. Գ, էջ 78:

Զբաղանքներով մանկավարժական պահանջներով ու հմտությամբ կազմված ծրագրերի և դասագրքերի մեծ նշանակությունը դաստիարակության ու կրթության մեջ, Հինդլյանը վճռական դեր է վերագրում ուսուցչին, որովհետև նրա համար չկա «ավելի դժվար քեֆֆեյթ»⁴⁵։ Իր մանկավարժական երկարամյա գործունեության ընթացքում Հինդլյանը եկել է այն ճիշտ և հաստատ համոզման, որ «ամենին հոգի կանոնագիրն ու ծրագիրը լավագույն արդյունքները կուտան ձեռնհաս դաստիարակին ձեռաց մեջ, ամենին կատարյալ կանոնագիրն ու ծրագիրը ապարդյուն կմնան անկարող դաստիարակին ձեռաց մեջ»⁴⁶։

Հինդլյանը այն կարծիքին էր, որ «գերմարդկային կամ գոնե զբոմարդու կարողություն կպահանջե դաստիարակի ասպարեզը», որովհետև «դաստիարակությունը ընդարձակ, մանվածո, փափուկ գործ մըն է»։

«Ամեն դպրոցական օրենք,— գրել է նա իր տեսչական օրագրում,— որքան ալ բարձր ու անշահախնդիր, ազատական միտքերու ծնունդ ըլլա, կանոնագիրներ, որքան ալ կատարյալ ըլլան, և ծրագիրներ, որքան ալ ճոխ ու բարեկազմ ըլլան, իդձեր կամ նույնիսկ երազներ են միայն, մինչև որ չգործադրվին կարող դաստիարակներու ձեռքով»⁴⁷։ Այստեղից էլ նա այն հետևությունն է անում, որ «դպրոցը այն ատեն միայն լուսո վառարան կըլլա, երբ իրենց պաշտոնին բարձրության արժանի մարդոց կողմանի կկառավարվի»։

Ահա թե ինչու Հինդլյանը շատ բարձր էր գնահատում ուսուցչի ստեղծագործական ինքնուրույն աշխատանքը, մանկավարժական ընդհանուր պատասխանությունն ու դասավանդելու վարպետությունը։

Ավելին, այդ պահանջները դեռ բավարար հատկանիշներ չեն ուսուցչի համար։ Հինդլյանը ուսուցչի այդ կարևոր հատկությունների հետ պահանջում էր նաև, որ նա «ազնվական և ուղիղ նկարագիր ունենա», որովհետև նրա անձնավորությունը, վարքն ու բարքը, վճռական ազդեցություն է գործում աշակերտի զարգացման ու ձևավորման վրա։

Հինդլյանը ցավով արձանագրում էր, որ «առավել կամ նվազ չափով հմուտ ուսուցիչներ ունինք, բայց ազնվական նկարագրով հուսահատեցուցիչ կերպով քիչ»։

Հինդլյանը շատ անգամ է վրդովվել և կսկիծով արձանագրել հայ ուսուցչի նյութա-

կան խղճալի վիճակը։ «Ոչինչ ավելի ողորմելի է, քան թրքահայ ուսուցչին նյութական վարձատրությունը, ու ոչինչ ավելի քմահաճ, անարդար ու անհավասար»⁴⁸,— գրել է նա 1911 թվականին։

Հինդլյանը խիստ քննադատում էր այն թաղականներին, հոգաբարձուներին, որոնք իրենց տգիտությամբ, քմահաճ վերաբերմունքով և անիրավություններով տեղն ու տեղը խեղդում էին հայ ուսուցչի ամեն մի արդարացի պահանջն ու բողոքը, սպառնալով «անոթութենե մեռցնել զինքը»⁴⁹։

Նա պահանջում էր ոչ միայն բարվոքել ուսուցչի նյութական վիճակը, այլև ստեղծել ուսուցիչներ պատրաստող մի հատուկ հաստատություն, որովհետև լավ դպրոցներ ունենալու համար,— նշում էր նա,— լավ ուսուցիչներ պիտի ունենալ, և լավ ուսուցիչներ ունենալու համար՝ վարժապետանոց։

Կարելի էր շատ ավելի մանրամասն ու հանգամանորեն շարադրել Հ. Հինդլյանի մանկավարժական հայացքները, բայց այդ աշխատանքը հնարավոր չէ ներկայացնել ամսագրի սուղ էջերի միջոցով։

Մեր նպատակն էր համառոտակի ձևով ընթերցողներին ցույց տալ Հինդլյանի հիմնական գաղափարները դաստիարակության ու կրթության վերաբերյալ, որոնց դժբախտաբար մեր մամուլը մինչև այժմ ուշադրություն չի նվիրել։

Հ. Հինդլյանը մեր այն մանկավարժներից է, որը հանդես է եկել հին և իր ժամանակի դպրոցի թերությունների քննադատությամբ։ Նա հայ մանկավարժության մեջ ու դպրոցի կյանքում պաշտպանել, քարոզել և տարածել է առաջավոր, նոր գաղափարներ։

Առանձնապես գնահատելի է Հինդլյանի վերաբերմունքը ուսական առաջավոր մանկավարժության նկատմամբ, մի հանգամանք, որը նշանակություն ունի հայ և ռուսական մանկավարժական մտքի սերտ կապերն ավելի խոր կերպով ուսումնասիրելու և լուսաբանելու տեսակետից։

Նա տարածել և զարգացրել է ուսուցողական արվեստի այնպիսի սկզբունքներ և դասավանդման մեթոդներ, որոնք զգալի դեր են խաղացել կրթության գործի բարելավման մեջ արևմտահայ դպրոցում։

Անշուշտ, նրա արժարժած և պաշտպանած որոշ մանկավարժական սկզբունքներ մեզ համար անընդունելի են, նրա որոշ տեսակետներն իրենց վրա կրում են սահմանա-

45 Քանհինգ տարվա կյանք մը, էջ 246։

46 Անկեղծ էջեր, հատ. Գ, էջ 50։

47 Նույն տեղում, հատ. Ա, էջ 164—165։

48 Նույն տեղում, հատ. Գ, էջ 255։

49 Նույն տեղում, էջ 119։

փակության կնիքը: Բայց, ինչպես նշել ենք, դրանք բացատրվում են քաղաքական այն միջավայրի պայմաններով, որի մեջ ստիպված է եղել ապրել ու գործել Հինդյանը:

Կարևոր է նշել սակայն, որ այդ բոլորը չեն ժխտում նրա մանկավարժական ազնիվ գործունեության, նրա փայփայած առաջավոր գաղափարների ու վեհ ձգտումների նշանակությունը:

«... Կուզեմ շեշտել սա կետը,— գրում է Հինդյանը «Անկեղծ էջեր»-ի չորրորդ հատորի առաջարանում,— թե անոնք իրոք անկեղծ էջեր են, փրցված՝ հայ մանուկը խորապես սիրող դաստիարակի մը մտածում-

ներեն և զգացումներին, հայ մանուկին համար բարախող հայ դաստիարակի մը սըրտին»:

Մենք կարծում ենք, որ նշանավոր մանկավարժի այս խոսքերը նրա գործունեության լավագույն գնահատականն են:

Հովհաննես Հինդյանը մի լուսավոր դեմք է մեր մանկավարժական մտքի ու դպրոցի պատմության մեջ, որի ժառանգության լուրջ ուսումնասիրությունն ու քննադատաբար օգտագործումը կհարստացնեն հայ մանկավարժության ու դպրոցի պատմության գանձարանը:

